

Юрій ЗЕМСЬКИЙ,

*доктор історичних наук, професор кафедри
міжнародних відносин та туризму
Хмельницького національного університету;*

Валерій ДЯЧОК,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин та туризму
Хмельницького національного університету*

УКРАЇНА В СТРАТЕГІЧНИХ ПЛАНАХ ПОЛЬСЬКИХ ПОЛІТИКІВ НАПРИКІНЦІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті охарактеризовано зміст стратегій, до яких вдавалися провідні польські політики задля відродження польської державності в умовах завершення Першої світової війни. З'ясовано особливості й причини проросійських (а згодом антантівських) сподівань Народно-демократичної партії на чолі з Р. Дмовським і германофільства соціал-демократів на чолі з Ю. Пілсудським. Показано місце та роль України в провідних концепціях польських політиків. Аргументовано значущість гнучкої тактики в царині міжнародних відносин як запоруки максимально ефективної боротьби за стратегічні національні інтереси.

Ключові слова: Перша світова війна, Україна, Р. Дмовський, Ю. Пілсудський, Антанта, Центральні держави.

Занепад Російської й Австро-Угорської імперій під час подій Першої світової війни створив надзвичайно сприятливі умови для національно-державного утвердження низки поневолених у цих імперіях народів, зокрема поляків. Та українці, на жаль, не спромоглися скористатися з обставин. Цей історичний досвід є досі повчальним, навіть через століття, тож спонукає нас прискіпливіше вдивлятися у зміст тих подій, аналізувати їх, порівнювати поведінку наших політиків із діями конкурентних національних сил.

Важливо наголосити, що поляки, як і українці, були тоді також «розкидані» по різних державах (навіть у складнішій конфігурації – поділ відбувся поміж трьома недоброзичливими сусідами), тож очевидно, що в польському політичному середовищі також виокремилися різні стратегії поведінки задля досягнення національних цілей. Тому не випадково й поміж дослідників, що звертаються до вивчення тих проблем, точаться дискусії щодо трактування чималої низки складних процесів та неоднозначних фактів.

У польській історіографії навіть сформовано традицію, за якою (і це, мабуть, природно) процес відродження Польської держави початку ХХ століття подають у піднесених тонах, з елементами гіперболізації. Зокрема, улюбленим та почасти міфологізованим постає образ Юзефа Пілсудського, головного військового діяча, героїчно-мілітарною працею якого й постала Польська Республіка [1; 2; 3; 4; 5]. Водночас інша, не менш знакова постать тієї доби – Роман Дмовський – дістає від дослідників менше уваги [6; 7]. Проте саме ці політики відіграли найвизначнішу роль у долі України першої третини ХХ століття, тому порівняльний аналіз їхніх стратегій не лише пізнавальний, а й повчальний.

Дмитро Дорошенко у своїх «Спогадах минулого» надзвичайно яскраво описав, як йому довелося, їдучи на лікувальний відпочинок до Лозанни, зупинитися на три дні у Львові. Як згодом з'ясувалося, то були останні мирні дні напередодні Першої світової війни. Тоді він мав багато цікавих зустрічей та розмов, зокрема ділових, з активними громадськими й політичними діячами південно-західної України. Але найбільше його вразили зовсім інші якості і зміст тамтешнього громадського життя, власне сам рівень української свідомості галичан, якщо порівняти з наддніпрянцями [8, с. 11–15].

А далі розгорнулися трагічні події, що їх зумовила бездержавність, – українці Заходу та Наддніпрянщини висловили готовність воювати між собою. Симон Петлюра, як репрезентант української громадськості на змосковщених землях, улітку 1914 року оприлюднив відозву «Війна і українці» в московському часописі «Украинская жизнь», де був редактором. С. Петлюра закликав підтримати російський уряд, водночас наголошуючи, що той мусять невідкладно розв'язати українське національне питання в Російській імперії, і сподіваючись, що в майбутньому ставлення російської влади до українців зміниться на краще [9]. Власне, йому (як і більшості наддніпрянців) здавалося тоді, що підтримавши росіян у тій війні, українці доведуть свою відданість імперії, а тому заслужать прихильність до себе. Звісно, це був великий самообман, за що згодом С. Петлюру й критикували. Проте чимало українців усе ж уважали, що відозва хоч і була злом, але необхідним тоді [10, с. 63]. А «вдячність» Росії своїм вірнопідданим українцям добре ілюструють події, що відбувалися впродовж 1914–1915 років: закриття українських часописів, як-от газети «Рада», «Українська хата», «Село» тощо;

поновлення боротьби з так званим мазепинством, яким пояснювали провали всіх російських військових операцій; а також погроми й висилання українців із Галичини після приходу туди «братів-визволителів». Показова також реакція тогочасного Міністра закордонних справ Російської імперії Сергія Сазонова (його вважали найліберальнішим європейцем в уряді) на запит української громади про захист од безпідставних звинувачень. Цей ліберал відповів: «Тепер то й випав найбільш зручний мент для того, щоб раз на завжди покінчити з вашим українством!» [8, с. 23]

Водночас західні українці через свій національний координаційний орган громадського життя – Головну українську раду у Львові, назвавши Росію історичним ворогом України, висловили сподівання, що перемога над цим національним поневолювачем дасть нагоду всім українцям нарешті об'єднатися та визволити свою державу. Тоді ж зазначена рада створила Українську бойову управу, яка розпочала формувати легіони Українського січового стрілецтва [10, с. 64–65]. А також характерно, що українці-емігранти з Наддніпрянщини, які проживали у Львові, створили організацію з надзвичайно красномовною назвою – Союз визволення України, де згуртувалися Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Микола Залізняк та інші. Союз проводив широку національно-культурну просвітницько-інформаційну роботу серед українців і, зокрема, між полонених, які були підданими російського царя.

Інакше кажучи, західні українці, маючи вже неабиякі здобутки політичних та національно-культурних свобод, а також досвід парламентської роботи в конституційній Австро-Угорщині, відразу зрозуміли, що війна з Росією (якщо переможна) – це реальна нагода здобути в перспективі власну національну державу. Натомість наддніпрянці навіть згодом, коли розпалася Російська імперія, демонстрували цілковиту політичну сліпоту, вірячи в можливість демократичних перетворень у Росії, а отже, обмежуючись лише претензіями на автономію України в складі демократичної Російської республіки (про що мовилось у всіх трьох універсалах, які з'явилися протягом 1917 року).

Такі різні погляди щодо тактики дій (в умовах розгортання Першої світової війни) мали також і польські політики. Тому надзвичайно цінно розглянути їхній досвід, аби розуміти, завдяки чому їм за схожих обставин удалося відродити свою державу. Поміж цих різних польських політичних сил провідні ролі відігравали народні демократи на чолі з Романом Дмовським та соціал-демократи – з Юзефом Пілсудським. Ендеки, як називали перших, головну загрозу для відродження Польської держави вбачали в Німеччині, а тому вважали за необхідне шукати точки порозуміння та співпраці з Росією. Натомість пілсудчики єдину можливість відродження Польської держави пов'язували з «розчленуванням» Росії.

Проросійська позиція Р. Дмовського сформувалася не одразу, подеколи зазнаючи певної корекції, проте повсякчас він залишався «антисимпатиком» українців. Ще студентом Варшавського університету, Р. Дмовський належав до «Союзу польської молоді "Zet"». У 1888 році, від імені київської Старої громади та за дорученням Володимира Антоновича, до Варшави задля налагодження співпраці з польським молодіжним осередком приїздив Костянтин Арабажин. Більшість поляків були готовими на такі домовленості, але саме Р. Дмовський виступив тоді з категоричною незгодою визнати українців окремою нацією, а відтак заперечував саму доцільність такої співпраці [11, с. 111–112].

Детальніший зміст переконань Р. Дмовського постає із циклу його статей, писаних наприкінці 90-х років XIX століття, що з'явилися під загальною назвою «Листи варшав'янина в Галичині». Він писав, що кількочасотлітнє бездержавне життя українців вихолостило будь-який досвід державного управління. А тому українці не мають ані відчуття власної політичної індивідуальності (яке тільки в умовах державно-політичних традицій може формуватися), ані виразного усвідомлення своїх політичних потреб. Ідеали українців постають лише в загальних фразах, вони ніколи не набували реального життєвого змісту. Тому коли українець тужить за вільною Україною, це лише акторство, він наслідує тугу поляків за Польщею. Проте останні не лише тужать, вони точно знають, що мають робити за умови відродження своєї держави [12, s. 173]. Узагальнюючи таке розуміння реальності, він висноував, що полякам слід запозичити досвід французів й асимілювати автохтонів Східної Галичини, як це зробила Франція в Провансі, Бретані чи Ельзас-Лотарингії [12, s. 173].

Ще докладніше Р. Дмовський розгорнув свою теорію в знаковій праці «Думки сучасного поляка» («Myśli nowoczesnego Polaka»), надрукованій 1902 року на сторінках часопису «Przegląd Wszepolski». Власне, він сформулював там свої переконання, обґрунтувавши необхідність виборювати національні польські інтереси. Р. Дмовський розкрив причини виникнення польського націоналізму, що зажеврив у XVIII столітті внаслідок занепаду Польської держави. Цей процес своєю чергою спричинив зародження українського (за лексику Р. Дмовського – руського) та литовського націоналізмів. Водночас очільник ендеків уважав, що український та литовський рухи нібито штучно – для боротьби з поляками – інспірували уряди відповідно Австрійської та Російської імперій. Тож висновок: полякам необхідний націоналізм, аби позбутися власних лінощів, повернути собі статус «історичної нації» та розширювати території своєї національної діяльності [13].

Характерно, що в цій праці Р. Дмовський апелював уже до досвіду німців, які об'єктом своєї експансії обрали польські землі – а тому полякам належить вести наступ далі на схід, на землі українські та литовські. Саме

ці території він називав полем історичної діяльності поляків, де в минулому польська культура мала великі здобутки, а тому, втративши вплив на зазначених теренах, доведеться втратити й неабиякі давні завоювання, а також кілька мільйонів своїх людей. Отже, Р. Дмовський задекларував концепцію «інкорпорації», тобто «влиття», приєднання українських земель до складу ідейного, або уявного, «польського тіла» (адже незалежної Польської держави тоді ще не було) [13].

Аргументуючи доцільність інкорпоративної стратегії дій щодо України, Р. Дмовський застерігав поляків од будь-яких поступок українцям, бо це призведе до втрати українських земель, адже лінивих та сонних українців асимілює хтось інший (якщо цього не зроблять поляки). Проте українці від такого натиску можуть «прокинутись» і, згуртувавшись в антипольській боротьбі, стати новим сильним гравцем на історичній мапі Європи, і це теж добре для поляків, бо тоді, ставши нацією, українці боронитимуться також і від росіян, а отже, стануть союзниками поляків у боротьбі з Росією [14].

Отож, як справжній націоналіст, Р. Дмовський готовий був визнати лише народ, який має самоповагу та спроможний до боротьби, захищаючи себе. Таку позицію Р. Дмовського, звісно, помітили й відзначили його сучасники. За словами українця М. Лозинського, лідер ендеків сповідував насилля як своєрідну «педагогічну місію» поляків, що мали допомогти українцям у прагненні стати самостійними [15]. Відверто оцінював таку концепцію ще й І. Дашинський, лідер польських соціал-демократів Галичини, коли зазначав, що Р. Дмовський «винайшов у ставленні до українців цікаву, хоча й варварську теорію, що їх треба так пригноблювати, щоби вони денаціоналізувалися – або ж загартувались у боротьбі й стали нацією» [16, s. 9].

Початок Першої світової війни став зручною нагодою для Р. Дмовського спробувати втілити свій проект. Ба більше, він передбачав та вітав іще раніше такий перебіг подій, тому що сама ідея відновлення Польської держави тільки й могла зреалізуватися за обставин збройного конфлікту між «великими державами світу». До того ж Р. Дмовський сподівався та бажав, аби така «війна тривала якомога довше, бо потрібно, щоб минуло багато часу, перш аніж Європа зрозуміє, що Польща має бути незалежною» [17, с. 140].

Вважаючи Німеччину головним ворогом, що перешкоджає незалежності Польщі, Р. Дмовський з оптимізмом узявся підтримувати Росію після проголошення в серпні 1914 року останньої відозви уряду до поляків усіх частин колишньої Речі Посполитої возз'єднатися під скіпетром російського царя. Польські народні демократи сприйняли цей заклик як заохочення з боку імперської влади до поліпшення польсько-російських відносин. Тож уже в листопаді 1914 року у Варшаві було створено Польський національний комітет на чолі з лідером консерваторів З. Вельопольським і лідером ендеків Р. Дмовським, який узяв на себе обов'язки представника поляків на теренах Росії.

Проте минав час, а з боку Росії так і не прозвучало зрозумілої програми чи хоча б чіткої позиції з польського питання. У 1915 році, переконавшись у слабкості Росії, особливо після німецько-австрійської окупації російської частини Польщі, Р. Дмовський зрозумів марність своїх сподівань та розпочав активний пошук нових зовнішньополітичних союзників, а саме переорієнтувався на пошук підтримки з боку коаліції Антанти – Великої Британії, Франції та США.

Упродовж 1916 та 1917 років Р. Дмовський підготував низку меморандумів, декларацій та аналітично-пропагандистських брошур і статей, у яких доводив політикам Заходу необхідність відновлення Польської держави. Адже після остаточного ослаблення могутності Російської імперії (яке тоді було для всіх очевидним), володарями цілої Східної Європи, як стверджував Р. Дмовський, стануть неодмінно німці, якщо на противагу їм на Сході не з'явиться новий (замість Росії) суперник. Отож ефективною противагою зміцненню німців – переконував Р. Дмовський – може бути лише відновлена Польська держава, якщо вона буде сильною та справді незалежною. Для чого й треба ввести до її складу Західну Україну (разом із частиною Поділля) та Західні губернії Білорусі, щоби площа та чисельність населення відновленої Польщі були співмірними з французькими та німецькими [17, с. 142–145].

Зауважимо, що це був ідейний відступ од кордонів 1772 року, які гаряче прагнули повернути поляки протягом усього ХІХ століття (про відновлення держави аж до Дніпра говорили під час Листопадового 1830–31 рр. та Січневого 1863–64 рр. повстань). Окреслена нова межа набула назви «лінії Дмовського» й сягала приблизно кордонів другого поділу Речі Посполитої 1793 року. Позначений контур бажаного кордону був не етнічним, а радше позначав східну сферу впливів польської колонізації поміж місцевого українського та білоруського населення [18, с. 100].

У серпні 1917 року у швейцарській Лозанні за ініціативою Р. Дмовського було створено новий Польський національний комітет (ПНК), що, згідно із задумом організатора, мав виконувати представницькі функції польської нації в усьому світі. І насправді, його представництва було відкрито в Лондоні, Парижі, Римі, Вашингтоні та інших столицях, де активно популяризували ідеї відновлення Польської держави. Зрештою, завдячуючи такій праці, ПНК здобув бажане визнання поміж урядів інших країн. Офіційна позиція національного комітету пропагувала думку, що національна територія Польщі значно більша, ніж етнографічна, а тому польська держава своїми кордонами має тягнутися значно ширше за етнічні землі [17, с. 150].

Проголошення незалежності УНР доби Центральної Ради, а згодом і Гетьманської держави П. Скоропадського особливо занепокоїло народних демократів. Проте підписання 9 лютого 1918 року Брест-Литовського договору між урядом УНР та Центральними країнами (після короткотрива-

лого зміцнення позицій України) значно послабило можливості українців обстоювати власні національні інтереси після завершення Першої світової війни, адже країни-переможниці розглядали Україну (під час роботи Паризької мирної конференції) як союзницю агресорки-Німеччини.

Протилежно інтерпретують позицію лідера польської соціал-демократії Ю. Пілсудського щодо України. Саме «інтерпретують» – це слово найдоречніше, зважаючи на те, що справжня позиція цього найпопулярнішого польського політика модерного часу й дотепер лишається проблемою, навколо якої тривають дискусії істориків. На противагу відкритому й активному публіцисту та пропагандисту Р. Дмовському, який упродовж усього життя й письмово, і вербально чітко декларував свої політичні переконання, Ю. Пілсудський, як справжній військовий, повністю віддавався мілітарній справі та не залишив чітко сформульованих теоретичних міркувань чи бодай спогадів щодо своїх стратегій здобування незалежності для Польської держави.

Отож постать Ю. Пілсудського й донині неабияк міфологізована. Польські історики сформували кілька різних політичних портретів маршала. Найчастіше його називають прихильником побудови Другої Речі Посполитої на засадах федералізму, прихованим імперіалістом або харизматичним патріотом і політичним реалістом, що прагнув побудувати модель «ідеальної вітчизни» [19, с. 149–150]. Здебільшого дослідники вважають Ю. Пілсудського переконаним федералістом.

Із самого початку військових дій у 1914 році Ю. Пілсудський відразу організував польський легіон на підтримку Центральних держав у війні проти Росії. Це були добровольці зі створених до війни військових товариств. Легіон був підпорядкований німецькому командуванню й, важливо наголосити, німецький уряд традиційно надавав своїм військовим начальникам на передовій доволі широкий політичний простір у прийнятті рішень, а отже і Ю. Пілсудський у межах території, яку займав його легіон, почувався самостійно, що підвищувало його впевненість у правильності своїх дій [20, с. 154]. Окрім того, німецький уряд відразу й чітко задекларував зрозумілу для поляків позицію щодо їхнього політичного майбутнього, а саме готовність створити з відбитих у Російській імперії територій польську державу з королем, який був би родинно пов'язаний із німецькою династією. На східному фронті цю ідею тоді декларували в закличних словах: «Поляки! Несемо Вам волю й незалежність, за яку боролися й терпіли Ваші батьки» [20, с. 154–155].

Польські германофіли розуміли, що Німеччина й Австро-Угорщина можуть бути зацікавлені в Польській державі саме для послаблення Росії, адже остання якраз і була такою загрозливою для всіх потугою через великі свої території та велелюдне об'єднання народів. Тому відібрати в Росії польські землі, створити державу, яка була б вороже налаштована до Російської

імперії, – усе це було цілком очевидно в інтересах Центральних держав. Ба більше, останні були зацікавлені також у прихильності населення до їхньої політики, а ще дужче – у поповненні лав власних військових підрозділів. Тож 5 листопада 1916 року з’явився спільний рескрипт німецького й австрійського монархів, де було чітко задекларовано, що на відвоєнованих у Росії землях буде створено самостійну Польську державу з монархічно-конституційною формою правління. Щоправда, визначення кордонів такого королівства було відтерміновано на післяпереможний час [21, с. 435].

Власне, ця подія й стала першою міжнародного змісту декларацією про відновлення Польської держави в модерному часі. Тоді вона спричинила хвилю обурення з боку Росії, а також зібрала негативні оцінки від Великої Британії та Франції. Але саме такого змісту ідеї й надихали Ю. Пілсудського та його прихильників триматися германофільської лінії. А водночас це дає підстави тлумачити їхню позицію як орієнтацію на створення з відібраних у Росії територій так званого поясу незалежних держав (України, Білорусі, країн Балтії), які були би своєрідним буфером, що відділив би відроджену Польську державу від агресивної Росії.

Відверто непривабливу позицію Ю. Пілсудського через його колаборацію з німцями (адже він створював військові підрозділи й брав разом із ними участь у бойових діях на боці німців) неабияк пом’якшило те, що він створив іще й опозиційний до німців військовий підрозділ. Ю. Пілсудський заснував конспіративну Польську організацію військову (ПОВ), яка була віддано підпорядкована особисто йому. Коли ж звістка про це дійшла до німецького командування й ті зажадали від цього польського війська присяги на вірність, Ю. Пілсудський заборонив членам ПОВ присягати. Непорозуміння переросло в конфлікт, унаслідок чого в липні 1917 року Ю. Пілсудського разом із його ад’ютантом К. Соснковським було заарештовано й ув’язнено у фортеці Магдебурга, де він «у почесній сторожі» перебував аж до завершення війни [20, с. 195].

Отже, Ю. Пілсудський, як і Р. Дмовський, мали спільну мету – відродження незалежної Польської держави. Проте їхні стратегічні розрахунки щодо способів її досягнення було орієнтовано на протилежні сторони конфлікту в Першій світовій війні. А оскільки Україна тоді стала полем зіткнення конкурентних сил, звісно що українське питання було невід’язним складником планів польських політиків. Природно також, що за браком суб’єктності як України, так і Польщі на початку ХХ століття, поляки в пошуку задоволення власних національних інтересів апелювали до історичного минулого, у якому ще наприкінці XVIII століття була відома лише польська державність і, на жаль, уже забута українська. Отож для поляків важливо було переконати уряди сусідніх держав, на підтримку яких вони покладалися, у доцільності й навіть необхідності відродження Польської держави.

Німеччина та Росія демонстрували свою лояльність до державницьких бажань поляків уже хоча б із тактичних міркувань – аби привабити їх воювати на своєму боці. Політики Великої Британії (до самих подій більшовицького перевороту) побоювалися, що в разі перемоги Антанти міць Росії в Східній Європі ще більше зросте. А тому об'єднана Польща (чи хоча б як автономна частина в межах Російської імперії, а ще краще – як незалежна держава) була вигідна для послаблення Росії. Французькі політики останньої третини XIX століття були повсякчас більше занепокоєні поступальним зростанням сили Німеччини, а тому покладалися лише на Росію як свого природного (як їм здавалося) союзника й надійну опозицію німцям. Тож певний час остерігалися відверто підтримувати бажання поляків (аби не дратувати росіян). Але після революції в Росії, а особливо після більшовицького перевороту, французи, як до того й закликали польські ендеки, насправді почали вбачати у відродженні Польщі альтернативу союзнитву росіян для протистояння з Німеччиною.

Таке співвідношення зовнішньополітичних інтересів у Східній Європі відіграло вирішальну роль упродовж підбиття підсумків Першої світової війни, яке відбувалося в Парижі протягом січня 1919 – січня 1920 років. Саме Р. Дмовському випало очолювати польську делегацію на тій конференції. Усіма своїми промовама й аргументами він прагнув донести представникам країн Антанти, що поляки в минулому вже чимало натерпілися від німців, а останнім часом опинилися під загрозою ще й із боку російських більшовиків. А українці – нібито природні союзники і перших, і других. Отже, він підводив до думки, що його концепція інкорпорації українських земель та власне самих українців до складу відновленої Польської держави – це справжня необхідність за тих умов, що склалися. Факти було перекручено, український національний рух названо штучним, інспірованим іззовні, а тому буцімто він є суто негативним. Водночас Р. Дмовський стверджував, що поляки здатні значно ефективніше правувати на територіях, які бажали інкорпорувати.

Під впливом таких аргументів 25 червня 1919 року рада міністрів закордонних справ країн-переможниць у Першій світовій війні дозволила польському урядові взяти Східну Галичину під свою тимчасову опіку на умовах надання їй автономії. А 28 червня Р. Дмовський од імені Польщі підписав Версальський мирний договір. Принагідно нагадаємо, що, крім Галичини, уже за Ризькою домовленістю Ю. Пілсудського з «червоною» Росією від 18 березня 1921 року, до Польщі перейшла також Волинь.

Такий успіх у реалізуванні концепції Р. Дмовського, як згодом з'ясувалося, був украй умовним та нетривким. Інкорпорацію етнічних українських територій самі українці справедливо трактували не інакше, як шовіністичний імперіалізм. Тож не лише між західних українців, а й серед наддніпрянців Польщу сприймали цілковито негативно. Так само до складу від-

твореної Польської держави було відібрано етнічні німецькі, білоруські, литовські землі, а отже й ці сусіди були не надто доброзичливі. На додаток Польща дістала недруга з боку «оновленої Російської імперії», відродженої в більшовицьких шатах. Адже попри поділ українських та білоруських земель поміж Польщею та більшовицькою Росією, остання ніяк не задовольнила свого імперіалізму, оскільки завжди вважала як західноукраїнські, так і західнобілоруські території особистою сферою інтересу та впливу. Отож концепція «Великої Польщі» втягнула поляків у зтяжну суперечку з Німеччиною та радянською Росією – і пам'ятаємо, з яким задоволенням та завзятістю політичні монстри-режими цих двох хижаків порозумілися на основі роздертої між собою 1939 року Польщі.

Ідея Ю. Пілсудського щодо розчленування Російської імперії та створення на сході захисного пояса із союзних Польщі, але формально незалежних Української, Білоруської та Литовської держав, аби відсунути Росію якомога далі від польських кордонів, залишилася гіпотетичною, і документальних доказів існування таких переконань не збережено [22, с. 142]. Ба більше: непевність ситуації в Україні, громадянська війна в радянській Росії, революційна ситуація в Угорщині, пропаганда доктрини «світової пролетарської революції», швидке створення польської армії – усе це спонукало та сприяло рішенню країн Заходу передати Східну Галичину аж до Збруча в підпорядкування Польщі. А водночас усі ці чинники допомагали Ю. Пілсудському проводити політику «доконаних фактів», поступово захоплюючи впродовж 1919 року щоразу нові українські, білоруські, литовські землі, апелюючи до необхідності якомога далі тримати на відстані «червону чуму», що загрожувала зі Сходу цілій Європі.

Подальші події викрили несправжність нібито дружньої підтримки Ю. Пілсудського, яку він продемонстрував урядові УНР у квітні – травні 1920 року, підписавши із С. Петлюрою угоду під гаслом «За нашу та вашу свободу». Коли в 1921 році поляки уклали із СРСР Ризький договір, за яким Польщі відходила Західна Волинь, про угоду Пілсудського – Петлюри ніхто й не згадав.

Таку складність українсько-польських відносин обумовлює ще й те, що українцям самим не вдалося тоді об'єднатися на ідейно-політичному ґрунті. У цьому також полягає важливий історичний урок подій, які тут розглянуто. Адже поляки, попри різні стратегії, урешті прагнули однієї мети – відродження власної незалежної держави. Натомість українці-наддніпрянці довго були впевнені, що досить буде обмежитися правами широкої автономії в складі омріяної Російської демократичної федеративної республіки. Цим політикам украї бракувало й досвіду парламентаризму (який здобували українці західні, конкуруючи з польськими політиками), і самого розуміння важливості побудови суверенної національної держави як єдиної

надійної запоруки для реалізації національних інтересів. Тому таким рязуче відмінним бачилося громадське життя українців Галичини Дмитрові Дорошенку останніми днями напередодні Першої світової війни. Українці Наддніпрянщини під впливом політичних процесів, що їх спотворило самодержавство, дуже програвали галичанам у політичній зрілості.

Отже, провідні польські політики цілком очікувано корегували свої стратегії відповідно до змін, яких зазнавали міжнародні відносини напередодні та під час подій Першої світової війни. І, звісно, зовсім несправедливо картати польських політиків за те, що вони повсякчас обстоювали інтереси своєї нації, зважаючи на настрої та вимоги громадянського середовища воєнного чи повоєнного польського суспільства. Інша річ, що іноді їм бракувало політичної волі ухвалювати непопулярні, проте зважені з погляду історичної справедливості рішення.

Однак найважливіший досвід, який слід засвоїти з подій, які тут висвітлено, – це закономірність реакції міжнародного співтовариства лише на суб'єктні (тобто політично активні) дії будь-якого актора міжнародних відносин. І навпаки – пасивність, конформізм, недієве очікування сприятливої міжнародної кон'юнктури найчастіше обертається усуванням із числа самостійних гравців системи міжнародних відносин і зведення до об'єктності в міжнародній політиці. Тож цілком справедливі слова Р. Дмовського, що польський тиск на українців початку ХХ століття мав або зденаціоналізувати, або розбудити до активного політичного життя – народити українську політичну націю. Події нашої сучасності переконують, що закономірності та принципи в системі міжнародних відносин назагал зберігаються такі самі.

1. *Hauser P.* Mit Józefa Piłsudskiego: Narodziny trwanie legendy // *Dzieje polityczne, kultura, biografistyka: Studia z historii XIX i XX wieku ofiarowane prof. Zbigniewowi Dworeckiemu / pod red. L. Trzeciakowskiego i P. Matusika.* – Poznań, 2002. – S. 178–204.
2. *Nowak A.* Od Imperium do Imperium: Spojrzenia na historię Europy Wschodniej. – Kraków, 2004. – 480 s.
3. *Pisuliński J.* Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego // *Józef Piłsudski: wyobrażenia i dzieło polityczne / pod red. J. Michnika i A. Nowaka.* – Kraków, 2006. – S. 50–72.
4. *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku Cz. 1 U źródeł nacjonalizmu: Myśl wszechpolska / Jacek M. Majchrowski.* – Kraków: nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1990. – 271 s.
5. *Wapiński R.* Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku. – Gdansk: Arche. – 1997. – 325 s.
6. *Wysocki R.* Akceptacja czy negacja? Kwestia ukraińska w poglądach Romana Dmowskiego // *Roman Dmowski i jego współpracownicy / red. M. Białokur, M. Patelski, A. Szczepaniak.* – Toruń, 2008. – S. 425–455.
7. *Stoczewska B.* Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej. – Kraków, 2013. – 389 s.
8. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920 роки). – Мюнхен, 1969. – 542 с.
9. *Петлюра С.* Война и украинцы // *Украинская жизнь.* – 1914. – № 7. – С. 3–7.
10. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
11. *Чорновол І.* Польсько-українська угода 1890–1894 рр. – Львів, 2000. – 247 с.
12. *Dmowski R.* Listy Warszawiaka w Galicji VII (m.in. Szlachta wschodnio galicyjska wobec sprawy ruskiej) // *Przegląd Wszchpolski.* – 1897. – № 8. – S. 170–175.
13. *Dmowski R.* Myśli nowoczesnego Polaka // *Przegląd Wszchpolski* – 1902. – № 11. – S. 831–832.
14. *Dmowski R.* Myśli nowoczesnego Polaka // *Przegląd Wszchpolski* – 1902. – № 8. – S. 583–584.
15. *Лозинський М.* Польська народова демократія. – К., 1908. – 271 с.
16. *Daszyński I.* Pamiętniki. – Kraków, 1926. – Т. 2. – 189 s.

17. *Зелінський М.В.* Українське питання в політичній і публіцистичній діяльності Р. Дмовського (1888–1939): монографія. – Херсон, 2017. – 272 с.
18. *Terej J.* Idee, mity, realia. Szkice do dziejów Narodowej Demokracji. – Warszawa, 1971. – 282 s.
19. *Корольов Г.О.* Європейський федераліст, імперіаліст і політичний реаліст: польські історики про Ю. Пілсудського та його східну політику // Український історичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 148–160.
20. *Стахів М.* Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу: (1772–1918). – Том 1. – Скрантон, 1958. – 208 с.
21. *Зашкільняк Л.О.* Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
22. *Зашкільняк Л.О.* Боротьба за західні кордони Польщі в 1918–1921 рр. / Л.О. Зашкільняк, С.А. Макарчук, А. Чубінський // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 140–144.

Yurii ZEMSKYI,
Doctor of History, Professor
at the Department of International Relations and Tourism
of Khmelnytskyi National University

Valerii DIACHOK,
Ph.D. in History, Associate Professor
at the Department of International Relations and Tourism
of Khmelnytskyi National University

UKRAINE IN THE STRATEGIC PLANS OF POLISH POLITICIANS AT THE END OF WORLD WAR I

Abstract. The article analyses the content of the strategies used by leading Polish politicians for the revival of Polish statehood. Those strategies were adjusted in accordance with major shifts in international relations on the eve and during World War I. Polish politicians defended their national interests, despite the sentiment and demands of the war-time and post-war Polish society. Sometimes they lacked the political will to make unpopular decisions, balanced from the standpoint of historical justice.

The authors of the article analyse the Polish historiography, namely a certain tradition, according to which the process of the revival of the Polish national state of the early 20th century is presented in somewhat glowing terms, with elements of exaggeration. The nature and causes of pro-Russian aspirations of the National-Democratic Party headed by Roman Dmowski as well as Germanophilia of Social Democrats headed by Józef Piłsudski are explained. The positions of the mentioned political leaders and their differences are highlighted.

The article shows the place and role of Ukraine in the leading concepts of Polish politicians. The importance of flexibility of tactical actions in the field of international relations is justified as a prerequisite for the maximum realization of strategic national interests.

This historical experience is enlightening and encourages us to look more closely at the essence of past events, to analyse them and compare the behaviour of our politicians with the actions of competing national forces.

Keywords: World War I, Ukraine, Roman Dmowski, Józef Piłsudski, strategies, Entente, Central Powers.